

יהדות ארצות-הברית והשואה

העדר אחדות. בשנות ה-30, כשנדרשה לעמוד מול המשבר שפקד את יהודי אירופה, לא היתה יהדות ארצות-הברית מאורגנת ומגובשת, ולא יכלה לדבר בקול אחד באוזני המחזיקים בשלטון. המחלוקת הפנימית היתה מהגורמים להעדר עזרה יעילה מצד יהדות ארצות-הברית בשנות השואה. ואולם, אפילו היתה מאוחדת, קשה להניח כי היה עולה בידיה בכוחות עצמה לשנות את סדרי הקדימות של ימי המלחמה, שלא נותר בהם מקום להצלתם של יהודי אירופה. שום קבוצה אתנית בארצות-הברית לא היתה חזקה דיה כדי לשנות בכוחות עצמה את סדרי הקדימות המדיניים, במיוחד לא בימי מלחמה. מבחינה זו לא היו היהודים חריג, למרות שהתעמולה האנטישמית ייחסה להם כוח רב מאחורי הקלעים.

העדר אחדות בקרב יהודי ארצות-הברית השתקף, בראש ובראשונה, באי-יכולתם למצוא מכנה משותף להערכת האיום שנשקף מעליית הנאצים לשלטון ב-1933. ארגונים דוגמת 'ועד הפועלים היהודי', שייצג יסודות של השמאל הדמוקרטי הקשור בתנועת העבודה היהודית – גוף שעדיין היה רב-כוח – סירב לקיים מגע כלשהו עם הנאצים, ואולם, גורמים שמאליים קיצוניים יותר השתעבדו לקו הקומאינטרן – האינטרנציונל הקומוניסטי שסר למרות ברית-המועצות, שעברה ממדיניות של 'חזית מאוחדת' להיפוכה הגמור – חוזה אי-התקפה עם הגרמנים, שנחתם באוגוסט 1939. ה'ועד היהודי האמריקני', שייצג את צאצאי היהודים יוצאי גרמניה, המעורים יחסית בחברה האמריקנית, היה שותף לדעה המוטעית, אך המקובלת, כי האחריות הכרוכה בסמכויות השלטון עתידה למתן את היטלר, וכי זוהרה של גרמניה של גתה והיינה הועם זמנית בלבד. ה'ועד' העדיף דיפלומטיה שקטה מאחורי הקלעים, כדי לשפר את מצבם המידרדר של יהודי גרמניה. לעומתו קרא ה'קונגרס היהודי האמריקני', שייצג את היהודים ממזרח אירופה וצאצאיהם, המעורים פחות בחברה האמריקנית והליברלים יותר, לערוך הפגנות מחאה חוזרות ונשנות, בהיותו משוכנע כי ניתן לעורר את דעת-הקהל ולהביא בדרך זו לידי שיפור המצב. ואולם, כול השיטות הללו לא היו יעילות. המשטר הנאצי היה מחוסן מפני שכנוע בדרכי מוסר, ועמיד לנסיגות שכנוע במישור הדיפלומטי.

כול אחד מן הארגונים הללו, שנועדו לטפל בהגנה על היהודים וביחסים קהילתיים, ייצג מגזר אחר בחברה היהודית. מה שנראה, לכאורה, כהבדלי אידיאולוגיות פוליטיות, לא היה, לאמיתו של דבר, אלא ביטוי חיצוני להבדלים במידת ההתערות בחברה האמריקנית. ה'ועד ו'הקונגרס' נבדלו זה מזה לא רק בהנחות היסוד הפוליטיות שלהם, אלא גם ביחסם לעיקרי הדת היהודית. פערים מעין אלה איפיינו את כול הארגונים היהודיים, ולפיכך קשה לדבר על קהילה יהודית-אמריקנית בשנות ה-30 וה-40. עדיין לא נוצר אז בסיס משותף בתחומי התרבות, השפה והתנסויות החיים, שעשוי היה להוליד תחושת השתייכות קהילתית. תחת זאת התקיימו ציבורים קטנים רבים, שהקשר הרופף שביניהם היה מושתת על יהדותם. רק

מול התעמולה האנטישמית, שקולה נישא אז ברמה, היו יהודי ארצות-הברית ציבור אחד מאוחד.

המגזרים השונים בקרב היהודים, על ארגוניהם המייצגים, נבדלו זה מזה ביחסם לכול הנושאים המרכזיים: מהותו של האיום הנאצי, יעילותו של החרם על גרמניה, מרכזיותו של היישוב היהודי בארץ-ישראל, הקצאת המשאבים ממקורות פילנתרופיים, דרך המאבק עם ה'ספר הלבן' של 1939, שהגביל את העלייה לארץ-ישראל, שאלת הקמתו של צבא יהודי, ואפילו האם יהודים, כציבור, חייבים לתבוע את ביטול להגבלות העלייה. היו גם הבדלים ניכרים ביחס לשאלות של מדיניות פנים-אמריקנית, שמקורן בתוכנית הרווחה של ארצות-הברית ובמדיניות החוץ של ה'ניו דיל'.

ארגונים וולונטריים. במקביל נוצרו בשנות ה-20 הבדלים בהנהגת הציבור היהודי ובהשפעות שהיו לכך על המדיניות הציבורית. בציבוריות האמריקנית, החופשית והוולונטריסטית באופייה, קשה היה לקבוע את מי ייצגו הארגונים היהודיים למיניהם. רשמית פעלו בשם עצמם בלבד, אך בראשית המאה תפסו אישים כלואי מארשאל, יעקב שיף והשופט לואי ברנדייס עמדות מנהיגות בקרב הארגונים הללו, ובמנהיגותם הכירו אישים בממשל, ופנו באמצעותם אל הציבור היהודי. בשנות ה-30 חל שינוי בדפוס זה, אחרי שיהודים רבים מילאו תפקידים בכירים בממשל של רוזולט בשל מעמדם הרם בכמה מקבוצות העילית של החברה האמריקנית: המערכת המשפטית, ציבור הפועלים המאורגן, המגזר העסקי, העיתונות, האוניברסיטאות והמפלגות הפוליטיות עצמן. אנשים כסידני הילמן, שהיה ממנהיגי תנועת העבודה, סמואל רוזנמן, שהיה עורך-דין מפעילי המפלגה הדמוקרטית, השופט פליקס פראנקפורטר, שהיה מבכירי מערכת המשפט, הנרי מורגנטאו הבן, והרברט לימן, שהיה בנקאי ומשקיע כספים, היו יהודים רק אגב אורחא, ולעיתים אף בלית ברירה. למנהיגי הדור הקודם, שגדלו בסביבה יותר יהודית, לא היו כול ספיקות באשר לחובתם לטובת הציבור היהודי מכוח עושרם ומעמדם, ואילו המנהיגים החדשים, שהגיעו לצמרת בימי רוזולט, ראו עצמם כאמריקנים שהם, במקרה, גם יהודים. לא היה עולה בדעתם לסכן את הקריירות שלהם למען יהודים. דווקא האנשים הללו, שהקשר שלהם עם הקהילה היהודית היה רופף ביותר, הם שהיו אמורים להעביר את דרישותיו של הציבור היהודי. מידת שיתוף-הפעולה שלהם השתנתה על-פי הזמן והנסיבות, ואולם, על-פי-רוב לא הלמה את הצרכים, להוציא את מקרהו של הנרי מורגנטאו. למעשה נותר הציבור היהודי בלי הנהגה, שכן אישים כגון סטיון ויז יכלו לפנות אל משרדו של הנשיא אך ורק באמצעותם. כמה שונה עשוי היה המצב להיות – זאת הדגים במעשיו הנרי מורגנטאו, שניצל את השפעתו להקמת ה'ועד לעניני פליטים', שהיה ציון-דרך במאמצי ההצלה של ארצות-הברית ב-1944.

אף-על-פי-כן לא היתה התמונה קודרת כולה. למרות המנהיגות הלקויה הצליח הציבור היהודי להתלכד למטרות מוגבלות. בסופו של דבר הגיע לידיעתו של רוזולט סדר-היום של הציבור

היהודי, ובמישור הפילאנתרופי הושגה אחדות רופפת, עם הקמתה של ה'מגבית היהודית המאוחדת' ב-1939. עובדה רבת חשיבות היא כי הג'וינט, שנוסד ב-1914 כדי לסייע לקהילות יהודיות בארצות אחרות, הצליח לשמור על אופיו הבלתי פוליטי כפי שנקבע במגילת היסוד שלו, וכך עלה בידו להימנע מן המחלוקת שפילגה את שאר הציבור היהודי, שמעורבותו הפוליטית היתה רבה ביותר. הג'וינט סייע בנאמנות לקהילות היהודיות הנתונות במצוקה, השלים את שכרם של יהודי ארץ-ישראל ששירתו בצבא הבריטי, מימן, באמצעות גופים אחרים באירופה, פעולות הצלה וסיפק קורת-גג לאלפי יהודים במדינות ניטרליות. כוחה של יהדות ארצות-הברית היה בפעולה פילאנתרופית ובפעולות שיקום ולא דווקה בפוליטיקה.

השפל הכלכלי. הגורם המכריע שקבע את יחסו של ממשל רוזוולט לשואה היה דווקה השפל בכלכלת ארצות-הברית והמצב הפוליטי והחברתי שהשתרר בעטיו, ולא העדר האחדות בציבור היהודי, שמשקלו היה משני בלבד. ואכן, בשנות ה-30 היו עיקר מעייניה של הממשלה האמריקנית נתונים לשפל בכלכלה.

בשנים הגורליות שבין 1937 ל-1941 שבה הצטרפה ארצות-הברית למלחמה, היתה הכלכלה האמריקנית בשפל. הדבר שיכנע את מעצבי המדיניות לאכופ את חוקי ההגירה המגבילים, שנועדו לצמצם את זרימת המהגרים מבחוץ; הוא יצר מתחים בין-קבוצתיים בחברה האמריקנית, דבר שהכביד על מלאכתם של חסידי ההצלה.

האנטישמיות הגואה של שנות ה-30 זיעזעה את יהודי ארצות-הברית. היתה לה השפעה משתקת, והמצב החדש של התבלטות יהודים בתפקידים בכירים בממשל רוזוולט לא היה בו משום משקל-נגד. רבים האמינו כי המלל הדמגוגי של אנטישמים כג'ראלד ל' ק' סמית והכומר צ'לרז קוגלין, ששודר ברדיו למיליוני אדם, היו אות לכך כי 'כך עלול לקרות גם כאן'.

היהודים, כקבוצה, נחלצו מן השפל הכלכלי מהר יותר מכול קבוצה אתנית אחרת. הדבר עורר קנאה וכעס, במיוחד בקרב האירים, שחלשו על הדרגים הבכירים של הכנסייה הקתולית. היהודים התקבלו בסבר-פנים יפות בקואליציה האתנית העירונית, מעוזו של ממשל רוזוולט; אך גם בתוכה לא שררה תמיד הרמוניה. בלי תמיכתם של גורמי מפתח באותה קואליציה, העשויה לחזק את השפעתם הפוליטית של היהודים, לא היה אפשר להציל את יהודי אירופה ולתת להם מחסה – דבר שהיה נושא מרכזי בסדר-היום היהודי. יתר על כן, האנטישמיות של שנות ה-30 עוררה את חוש ההתגוננות בארגונים יהודיים כגון 'הוועד היהודי האמריקני', והוא הפנה חלק גדול מכספיו ומכוחותיו למלחמה באוייבים מבית, וממילא פעל פחות להקלת מצוקתם של יהודי אירופה. בחברה החופשית של ארצות-הברית, נקל היה, כמובן, להפעיל השפעה מבפנים מאשר מבחוץ.

בהגיע הידיעות על 'הפתרון הסופי' בסתיו 1942, פחתו המחלוקת והעדר האחדות בתוך הקהילה היהודית. ה'ועידה היהודית האמריקנית' שכונסה ב-1943 מטעם הארגונים

היהודיים החשובים במטרה לכפות מדיניות אחידה ופעולה משותפת, למיצער להשגת יעדים מצומצמים, נכשלה מחמת הקרע בקהילה היהודית. בהמשך הדו-שיח על השואה מילאה קבוצת ברגסון תפקיד מפתח.

קבוצת ברגסון. עדיין לא הגיעה השעה להוציא פסק-דין הוגן בשאלה, האם פעילותה של קבוצת ברגסון קידמה את מאמצי ההצלה או בלמה אותם. הקבוצה היא נבדלה משאר מוקדי המחלוקת ביהדות האמריקנית, בכך שלא היתה תוצר מקומי, אלא התבססה על קבוצת ציונים רביזיוניסטים שבאו לארצות-הברית מארץ-ישראל. קבוצת ברגסון, בכינוייה השונים, דגלה בהקמת צבא יהודי שיהא מורכב מיהודים ארץ-ישראלים ויהודים חסרי-נתינות, ובשלב סופי – בתוכנית הצלה לוחמנית המושתתת על אסטרטגיה של הפרדת שאלת ההצלה משאלת כינונה של מולדת יהודית בארץ-ישראל, דרישה שעמדה במרכז של 'תכנית בילטמור' הציונית (מאי 1942), שאימצה 'הוועידה היהודית האמריקנית' ב-1943.

קבוצת ברגסון לא הפכה מעולם לתנועת המונים, אך השכילה לנצל ביעילות את אמצעי התקשורת וטיפחה מנהיגים פוליטיים שעשו להפצת תוכניתה. אנשי הקבוצה הפגינו חוש לפרסום, שהיה לצנינים בעיניהם של הארגונים הרשמיים. הללו ניסו להשתיק את התנועה החדשה. מסופר על נחום גולדמן, שפנה לממשלת ארצות-הברית בשמם של הארגונים הציונים הרשמיים, והציע לגרש את חברי הקבוצה לארץ-ישראל. הריב עורר מרירות רבה והדברים הגיעו לידי פרסום מודעות יקרות על פני עמוד שלם בעיתונות הכלכלית, ובהן האשים כול צד את יריבו בכול אשמה שבעולם, מהשתמטות משירות צבאי עד לשימוש לרעה בכספים.

ישנם היסטוריונים הגורסים, שקבוצת ברגסון העמיקה את המחלוקת הפנימית, מתוך שלא הבינה את דרך פעולתה של יהדות ארצות-הברית, ובפרט את המושג של מנדט דמוקרטי. מכול מקום, תוכנית ההצלה של הקבוצה לא היתה מעשית מבחינה מדינית. לעומתם גורסים אחרים, כי דווקא גופים כקבוצת ברגסון ו'אגודת ישראל' החרדית הקיצונית, הגיעו לכלל הבנה מציאותית יותר של השואה. הם היטיבו לחזות את הסכנה, מכיוון שלא היו כבולים בהנחות הכלליות של הארגונים המקומיים. הם הבינו כי הגישה של 'עסקים כרגיל' אינה הולמת, נוכח ממדי האסון. החוקרים הללו מצביעים על כך כי למעשה כול פעולות ההצלה, לרבות הקמתו של גוף ממשלתי מיוחד למטרה הייחודית של הצלת יהודית – ה'ועד לענייני פליטים' – באו ביוזמת קבוצת ברגסון ועל-פי הצעתה. כך או כך, היום מסמל המאבק הפנימי המר את הטרגדיה של עמדת יהדות ארצות-הברית בימי השואה. הבא לבחון בלי משוא-פנים את תפקידם של יהודי אמריקה באותה עת חייב להיזהר מאוד לבל יטיל את מצבם כיום – ציבור מגובש יחסית ויעיל – לימים ההם. המצב כיום הוא התפתחות חדשה, יחסית, אשר, למרבה האירוניה, זורזה עקב הלקח המר והמחיר הגבוה שגבתה הפלגנות.

האמיתות הבסיסיות של הפוליטיקה האמריקנית לא השתנו. אחד הכללים הבסיסיים ביותר, בהקשר זה, הוא כי כול מיעוט אתני או קבוצת אינטרסים נפרדת עשויים להיות 'בעלי קול', אך לא בעלי זכות וטו' בעיצוב המדיניות הכללית. כזה היה קולה של היהדות האמריקנית בשנים 1933-1945. הקריאה שהפנתה למעצבי המדיניות היתה לעיתים מעורפלת, אך העובדה שביקשה בכול כוחה להציל את אחיה באירופה הובנה היטב. הצעדים שבהם הציעה לנקוט פורשו כהתערבות במטרתה העיקרית של ארצות-הברית, שהיתה לנצח במלחמה, ולפיכך נדחו.